

УДК 271 (8)

Т. М. Сокот,*магістр культурології, здобувач кафедри культурології та філософії Національного університету «Острозька академія»*

СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ НЕМИРІВСЬКОЇ СВЯТО-ТРОЇЦЬКОЇ СТАВРОПІГІЙНОЇ ЖІНОЧОЇ ОБИТЕЛІ НА ПОДІЛЛІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

Стаття розглядає відродження Немирівської Свято-Троїцької ставропігійної жіночої обителі на Поділлі. Аналіз зосереджений на багатогранній діяльності Немирівського монастиря кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Ключові слова: монастир, ставропігія, церква, монастирська культура.

Специфика деятельности Немировской Свято-Троицкой ставропигиальной женской обители на Подолье конца XX – начале XXI веков

Статья рассматривает возрождение Немировской Свято-Троицкой ставропигиальной женской обители на Подолье. Анализ сосредоточен на многогранной деятельности Немировского монастыря конца XX – начала XXI веков.

Ключевые слова: монастырь, ставропигия, храм, монастырская культура.

A specific of Nemirivskiy Saint Trinity stavropigiyniy nunnery in Podilia at the end of the twentieth and at the beginning of the twenty-first ages

Article examines the revival of Nemirivskiy Saint Trinity stavropigiyniy nunnery in Podilia. An analysis is concentrated on many-sided Nemirivskiy nunnery's activity at the end of the twentieth and at the beginning of the twenty-first ages.

Keywords: monastery, stavropigiya, church, monastery culture.

Сьогоденна Україна – одна з найбільш поліконфесійних держав Європи. Поліконфесійність – домінантна проблема сучасного суспільства, вирішення якої знаходиться у полі зору релігійних наукових інституцій. Незважаючи на те, що церкви на території України мають власний погляд на цю проблему, на українському ґрунті існує цивілізована модель міжконфесійного співіснування.

Проголошення незалежності України і реформування суспільства обумовили сплеск релігійної свідомості. Як наслідок, однією з релігійних складових України є православні монастирі Поділля. Самобутній характер чернечого життя представляє Немирівський Свято-Троїцький ставропігійний жіночий монастир УПЦ.

Історіософський аналіз багатогалузевої діяльності Свято-Троїцького ставропігійного жіночого монастиря в м. Немирів на Вінничині кінця XX – початку XXI ст., без сумніву, актуальний. Він дозволяє дослідити не лише поширення православ'я, але й процес відродження духовності на Поділлі. З огляду на це, традиційне уявлення про чернечі обителі як про замкнуті спільноти не зовсім підходить для дійсної характеристики Немирівського монастирського комплексу, адже господарчий, культурний, доброчинний і духовний зв'язок обителі з навколишнім світом є досить тісним. Таким чином, набуває особливої актуальності дослідження шляхів розвитку монастирської культури даної обителі кінця XX – початку XXI ст., оскільки сукупність релігійних, духовно-моральних, соціально-психологічних і художньо-естетичних чинників становить синтетичне явище – монастирську культуру, яка є частиною загальної культури суспільства і, одночасно, відділяється від неї.

Актуального значення також набуває звернення до монастирської проблематики, що є особливо важливим ще й тому, що нині відбуваються серйозні зміни в розвитку історичної науки. Це пов'язане з розширенням кола досліджуваних питань, появою та розвитком нових концептуальних положень. Водночас історіософський розвиток Немирівського монастиря як комплексний аспект наукових пошуків залишається в колі малодосліджених проблем. Досі не створено узагальненої праці з історії даного монастирського осередку, недостатньо вивченими залишаються проблеми, пов'язані з заснуванням та економічною діяльністю обителі. У зв'язку з тим постає нагальна необхідність проведення нових наукових досліджень з монастирської тематики даного духовного осередку. Власне кажучи, багатогранний історичний досвід діяльності Немирівського Свято-Троїцького ставропігійного жіночого монастиря вимагає уважного вивчення й систематизації в історичному, культурологічному та релігієзнавчому аспектах. Сприяючи духовному просвітництву та моральному розвитку людей, Немирівська обитель виконує ряд суспільних функцій – ідеологічну, культурну, соціальну. Одна з її провідних функцій – вплив на духовне життя та національно-культурну динаміку Поділля, що теж потрібно дослідити.

Тема діяльності Немирівського Свято-Троїцького ставропігійного жіночого монастиря досліджувалася істориками, релігієзнавцями, культурологами та мистецтвознавцями лише побіжно. Тому, метою нашої розвідки є постановка та спроба висвітлення найменш досліджених аспектів діяльності Немирівського монастиря кінця XX – початку XXI ст. Зокрема, акцентуємо увагу на таких блоках актуальних питань, як об'єктивний аналіз комплексу проблем, пов'язаних із відродженням та розвитком сучасного Немирівського монастиря, особливостями його впливу на розвій української культури, його місце та роль у суспільно-церковному житті, оскільки монастирський комплекс у своїй сукупності визначається не лише релігійною та культурною значимістю, а й відомий в регіоні активною громадською позицією та сприянням місцевим організаціям.

Метою даної статті є виявлення особливостей становлення та розвиток Немирівської Свято-Троїцької ставропігійної жіночої обителі на кінця XX – початку XXI ст.

Джерельна база дослідження складається з комплексу історіографічних та історичних джерел. Історіографія діяльності Немирівського монастиря представлена низкою праць істориків та релігійних діячів XVII – початку XXI ст. Минувшина Немирівського монастиря не могла не зацікавити істориків, краєзнавців, архітекторів, статистиків, адже це одна з найстаріших пам'яток Поділля, яка частково збереглась до наших днів.

З подальшим виникненням серед істориків, культурологів, мистецтвознавців та релігієзнавців інтересу до церковної минувшини Поділля збільшилася кількість матеріалів по історії діяльності Немирівської обителі. Важливим доповненням теми стали ґрунтовні роботи релігійних істориків Батюшкова П. Н., Гульдмана В. К. та інших [1; 3]. Також з'явилися перші релігійні твори, які фрагментарно висвітлювали історичне минуле обителі. У даному контексті заслуговує на увагу праця церковних діячів П. Петльованого та Н. Сенченка [15]. Автори, спираючись на стародавні літописні матеріали, документи монастирського архіву, спогади сучасників висвітлили історію та господарську діяльність Немирівського монастиря у контексті церковної минувшини, яка сьогодні у низці нюансів потребує подальших джерельних пошуків.

У цей же період з'явилися праці історико-краєзнавчої спрямованості. Зокрема, проблеми церковної історії та монастирського життя Немирова вивчали архімандрит Димитрій, протоієрей Григорій Дяченко, Ішук С., Петров М., Слободянюк Е. та інші [5; 6; 11; 16]. Аналізуючи джерела та наукові доробки XVII–XX ст., дослідники значну

увагу приділяли історичним та економічним описам діяльності Немирівської обителі, розглядали її в контексті загально-історичного розвитку регіону. Отже, джерельна база з порушеної проблеми назагал хоча й чисельна та репрезентативна, проте не є цілком достатньою. Тому, цілісний характер монастирської культури Немирівської обителі потребує комплексного підходу до її вивчення.

На даний час існують різні версії щодо заснування монастиря. Нас цікавить діяльність Немирівської Свято-Троїцької ставропігійної жіночої обителі в період незалежної України.

7 березня 1996 р. на засіданні Священного Синоду УПЦ постановлено благословити відкриття Свято-Троїцького жіночого монастиря в м. Немирові. Назву колишній Свято-Миколаївській обителі дав відновлений о. Миколаєм Чорнопищуком Свято-Троїцький храм, при якому й відкривався монастир [6].

Старшою сестрою Немирівського Свято-Троїцького жіночого монастиря Священним Синодом УПЦ від 3 квітня 1996 р. призначено інокію Галину (Грицишену) з майбутнім постриженням її у чернецтво [7]. Перший чернечий постриг у нововідродженому монастирі відбувся у 1997 р. Інокія Галина (Грицишена) отримала ім'я Херувима. Далі монахиню Херувиму возведено в сан ігумені з покладанням на неї наперстного хреста за посадою [10]. Постриг здійснив Інокентій (Шестопаль), перший єпископ Тульчино-Брацлавської єпархії. На плечі матушки-ігумені Херувими ліг нелегкий тягар відродження чернецтва на Поділлі, материнської опіки сестер, які, не дивлячись на усі труднощі чернечого життя, наповнили стіни обителі. Світогляд ігумені Херувими визначається ідеєю соціального служіння. Матушка-ігуменя поклала початок місіонерської діяльності Церкви серед місцевих жителів Поділля. Її неодноразові виступи на обласному телебаченні, ефірах обласного та районного радіо Вінниччини свідчили про поширення основ православ'я у Подільському краї. За її ігуменства Немирівський монастир перетворився на центр духовного життя Подільського краю.

Подальше відродження Немирівського Свято-Троїцького ставропігійного жіночого монастиря пов'язане з діяльністю ігумені Херувими, колишньої насельниці Свято-Покровського жіночого монастиря м. Києва.

Процес становлення та розвитку Свято-Троїцької обителі характеризується формуванням ряду особливостей. Найменш висвітленим є питання формування монастирського архітектурного ансамблю монастиря, якому притаманна своєрідність забудови. Обитель потребу-

вала цілісної реставрації, оскільки від колишнього Свято-Миколаївського монастиря збереглися лише зруйноване приміщення та храм на честь Святої Трійці. Йому й належить головне місце в архітектурному ансамблі обителі.

Відновлюючи силует та композиційну завершеність території монастиря, у 1998–1999 рр. викопано колодязь, а над ним збудовано дзвіницю. Дзвони подаровані монастирю Героєм України, Президентом корпорації «Укрреставрація» М. І. Орленко [15, с. 208].

Інтер'єр Свято-Троїцького храму реставровано. Церква розписана і декорована у 2001–2003 рр. художником-іконописцем Валерієм Степановичем Гонтом живописним стилем на пожертвування прихожан монастиря, про що повідомляють написи внизу ікон [10]. Водночас з'являються підстави для нового будівництва. Це, зокрема, новий одноповерховий ігуменський будинок, а також трьохповерховий корпус для сестер, що між собою з'єднані. Закінчено і введено в дію лазню та пральний комплекс. Це новобудови 2006 р.

Принципово важливою рисою Немирівської обителі є ставропігія. Указ митрополита УПЦ Володимира (Сабодана) від 9 лютого 2006 р. свідчить про те, що Немирівському Свято-Троїцькому жіночому монастирю така ставропігія надана [8]. Відтоді Блаженніший Володимир, митрополит Київський і всієї України є її священноархімандритом, тобто здійснює архіпастирське керівництво Немирівською обителлю [10]. Ставропігія визначає зміст та діапазон діяльності самої обителі, самостійність позиції на релігійному та світському теренах і підпорядкування безпосередньо Священному Синоду УПЦ. Таким чином, монастир незалежний від єпархіального керівництва, а його церковна, політична та культурно-просвітницька діяльність визначається саме статусом ставропігії, який розкриває духовно-адміністративний устрій обителі. Сьогодні на Україні таких монастирів небагато. Однак, безпосередньо, монастирем керує ігумення Херувима, яка виконує в обителі адміністративну функцію, керуючись при цьому, насамперед, економічними розуміннями матеріального благополуччя монастиря.

Діяльність ігумені Херувими характеризується будівництвом цілої мережі церков уздовж Немирівських околиць: (Свято-Миколаївський храм с. Кірово (2003–2005 рр.), нижній храм на честь святого великомученика Димитрія Солунського м. Немирів (2004 р.), п'ятикупольний Свято-Архангело-Михайлівський собор (2006 р.) а також однокупольний храм на честь святих мучениць Віри, Надії, Любові та матері їх Софії м. Немирів (2012 р.) [10].

20 липня 2012 р. на засіданні Священного Синоду УПЦ, який відбувся під головуванням митрополита Володимира (Сабодана) було прийнято рішення про відкриття в м. Ладозин Вінницької області скита Свято-Троїцького ставропігійного жіночого монастиря в м. Немирів [9].

Отже, намагаючись не лише відбудувати храми Поділля, ігумена Херувима прагне відродити чернече життя на Поділлі. Її особистими зусиллями для молитовної підтримки сестер та прихожан Свято-Троїцька обитель у м. Немирові наповнилася святинями. За благословенням митрополита УПЦ Володимира (Сабодана) монастир отримав у подарунок частинки мощей Києво-Печерських святих. Вони знаходяться у Свято-Архангело-Михайлівському соборі або у нижньому храмі на честь святого великомученика Димитрія Солунського у м. Немирові залежно від пори року, де також зберігаються наступні частинки святих – святителя Миколая Чудотворця, великомученика Пантелеймона, великомучениці Варвари, преподобного Іова Почаївського, преподобного Сергія Радонежського, преподобного Кукши Одеського та інших. Для усіх святинь виготовлено кіоти та ковчеги.

Святинею обителі також є копія втраченої ікони Божої Матері з Немовлям, зображених на одному полотні зі святителем Миколаєм, що знаходиться у Свято-Троїцькому храмі м. Немирова.

Чудотворні ікони Немирівської обителі притягують до себе віруючих паломників, які сотнями відвідують монастир. От і сьогодні обитель є центром паломництва віруючих, туристів та краєзнавців. Вона приймає на утримання паломників щороку. На її території є іконна лавка.

Де кілька слів щодо внутрішнього життя обителі. У Немирівському монастирі запроваджено спільне проживання. Черниці вирізняються моральністю, чистотою серця, радістю духу, миром душі. Правила чернечої життєорганізації характеризуються високою аскетичною тональністю, помірковані, в той же час уникають суворостей та надмірностей. Створені умови справжнього подвижництва, що не допускають чернечої власності, передбачають щоденні спільні богослужіння. В обителі загальна трапеза, їжа відповідно до монастирського статуту видається на кухні тричі.

Монастирське життя зосереджується навколо церковної молитви, з якої розпочинається і завершується день черниці, оскільки богослужіння в монастирі здійснюються щоденно, вранці та ввечері. Вони проходять досить чинно. Церковне богослужіння в Немирівському монастирі, у Свято-Архангело-Михайлівському соборі м. Немирова та на

Свято-Миколаївському подвір'ї обителі у с. Кірово здійснюють 6 штатних священників, широта поглядів і глибина пізнань яких, без сумніву, глибоко випереджають свій час 3 дня відновлення в обителі чернечого життя (1996 р.) читається Псалтир про живих та спочилих [10].

Між молитвами щоденна праця, що є основою чернечої життєдіяльності в православній обителі. У кожної насельниці свій чернечий послух. Тобто, сестри монастиря виконують різноманітні роботи, які за монастирським уставом називаються послухом. У деяких із них ці обов'язки постійні: регент, уставщиця (послук на кліросі), келар, економ (господарча діяльність), ризнична, алтарниця, свічниця (послук у церкві).

Сьогодні у стінах Немирівського монастиря можна простежити функціонування наступних дрібних майстерень: іконописної, шевської та інших, в яких працюють художники, шевці, кравці та ін. Також зусиллями ігумені Херувими при монастирі відновлена ризниця.

Наступними різновидами чернечого послуху є праця на просфорні, кухні, трапезі та пекарні. Просфорня Немирівської обителі знаходиться на території Свято-Михайлівського собору м. Немирова, який належить монастирю. Вона оснащена сучасним устаткуванням, зокрема печами. Тут випікають просфори. Сама монастирська трапеза традиційно готуються на дровах [10].

Ігуменя Херувима разом з сестрами монастиря прикладають багато зусиль на відновлення благоустрою території. Сестри також працюють на квітниках, прикрашають храми та територію монастиря, про що свідчить різноманітна зелень, дерева, кущі троянд та виноградник. Справжня окраса місцевості – ставок з декоративними рибами. Обитель має привітний вигляд. Саме з цієї причини, тут завжди багато відвідувачів, особливо на вихідні та свята.

Суттєвим чинником, який коригує характер діяльності обителі є джерела матеріального утримання монастиря. Кінець XX – початок XXI ст. – часи важкого матеріального становища для Немирівської обителі. Однак, належну допомогу надала місцева влада. Неабиякий внесок відіграли пожертви віруючих. На даний час монастир значно збагатився завдяки багаточисленним жертвам меценатів і поступово перетворився на потужне господарство, де є все необхідне для нормального життєзабезпечення його насельниць.

Господарська діяльність Немирівської Свято-Троїцької ставропигійної жіночої обителі багатогалузева та структурована, частково задовольняє власні потреби і є прикладом раціонального ведення сільського господарства. Городництво, тваринництво і садівництво –

напрями монастирського господарства, що дають прибутки обителі, частково забезпечують потреби харчування. Сестри працюють у підсобному господарстві, оскільки обитель утримує різну худобу, про що свідчить наявність спеціальних будівель для худоби – кошар та хлівів. Велика кількість сінокосів лише підтверджує цей факт. Використання монастирського досвіду дозволяє значно підвищити родючість земель, поліпшити культуру землеробства. Сестри Немирівського монастиря намагаються вести сільське господарство раціонально, з урахуванням як зовнішніх, так і внутрішніх потреб. Розгалужена система сільськогосподарського виробництва сприяла швидкому виведенню обителі з кризового стану та отриманню значних прибутків, які використовувалися переважно на монастирські потреби. Формування великої земельної та майнової власності, багатогалузева структура монастирського господарства перетворили монастир в один з найбагатших у регіоні.

Немирівська Свято-Троїцька ставропігійна жіноча обитель сьогодні характеризується як один із найважливіших осередків сакральної культури на Поділлі. На її території стараннями ігумені Херувими та протоієрея Павла Петльованого створено музей у старовинних келіях, експозиція якого розповідає про поширення православної віри на Немирівщині, а також історію створення Свято-Троїцького монастиря [12].

Неабияку роль у культурно-просвітницькій діяльності Поділля відіграє бібліотека Немирівської Свято-Троїцької ставропігійної жіночої обителі. На жаль, сьогодні обмежена кількість наукових праць про видавничу справу та організацію бібліотеки при монастирі. Однак, варто підкреслити, що вона як соціально-культурне явище є важливою, але маловивченою частиною історичної науки. Це навчальний, науковий, інформаційний та культурно-просвітницький підрозділ Немирівського монастиря, його важлива складова. Своїй появі теж завдячує ігумені Херувими, яка відразу забезпечила монастир необхідною літургійною, богословською, біблійною, віроповчальною, полемічною, історико-церковною, церковно-правовою та агіографічною літературою. Отже, унікальні видання релігійної тематики є постійним джерелом розповсюдження православ'я та сприяють розвитку освіти на Поділлі.

Докорінні зміни, що відбуваються у всіх сферах українського суспільства, призвели до відродження мережі недільних шкіл. Така школа функціонує на базі Свято-Троїцького ставропігійного жіночого монастиря в м. Немирів. Її основним завданням ігумена Херувима

вбачає допомагати Церкві виховувати майбутнє покоління на основі християнських цінностей. Сьогодні недільна школа для дітей має декілька напрямків своєї діяльності, а саме – духовно-освітній, культурно-пізнавальний та етично-трудоий, а також табірне служіння.

Отже, культурно-просвітницька діяльність монастиря має декілька основних напрямків, кожен із яких суттєво впливає на православно-церковне та національне відродження. Все це допомагає зростати духовно.

Немирівська Свято-Троїцька ставропігійна жіноча обитель займає визначну позицію в суспільно-релігійному житті даного регіону, зокрема у сферах духовної освіти, соціальної роботи, евангелізації загалом. Нам вдалося розкрити напрямки та різноманітність форм діяльності Немирівського духовного осередку у релігійно-духовній сфері, відобразити відродження Немирівської обители в період незалежної України. Духовно-освітня та культурно-історична діяльність сучасного Немирівського монастиря має важливе позитивне значення і не втратили своєї актуальності і в наш час.

Здійснений аналіз сучасного стану розвитку Немирівського монастиря як релігійно-культурного осередку Поділля дає змогу дійти висновку, що розв'язання цієї проблеми є далеко не повним. За результатами дослідження показано, що монастирська культура краю є самобутньою складовою вітчизняної духовної спадщини, а дослідження духовної динаміки Немирівського монастиря становить релігієзнавчий інтерес. Тому, упорядковуючи багатий і різнобічний матеріал з історії Немирівської Свято-Троїцької ставропігійної обители, можна по-новому подивитися на особливості її розвитку, виявити і висвітлити ряд нових аспектів та тенденцій, а широкий спектр напрямків діяльності духовного осередку потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

Список використаних джерел та літератури:

1. Батюшков, П. Н. Подолье. Историческое описание // П. Н. Батюшков. – СПб., 1891.
2. Владимир. Слова и речи / митр. Владимир Сабодан. – К., 1997. – С. 25.
3. Гульдман, В. К. Памятники старины в Подолии. – Каменец-Подольск, 1901. – С. 398.
4. Димитрий. Значение монастырей для православно-русского народа / архимандрит Димитрий. – К., 1908.
5. Дьяченко, Г. Полный годичный круг кратких поучений / протоиерей Григорий Дьяченко. – СПб, 1912. – Т. 11.

6. Журнал засідань Священного Синоду УПЦ. – № 8. – 7 березня 1996 р.
7. Журнал засідань Священного Синоду УПЦ. – № 10. – 3 квітня 1996 р.
8. Журнал засідань Священного Синоду УПЦ. – № 9. – 9 лютого 2006 р.
9. Журнал засідань Священного Синоду УПЦ. – № 60. – 20 липня 2012 р.
10. Записано зі слів ігумені Херувими (Грицишеної). – 29.08.2012 р.
11. Іщук С. Краєзнавчі дослідження малих і середніх міст: (на прикладі м. Немирів, Вінницької обл.) / Іщук С., Гладкий О. // Історія української географії. – Тернопіль, 2001. – Вип. 4.
12. Кантонистова, А. Челюсть мамонта и зубы мастодонта хранят в монастыре // Газета по-українськи. – 2009. – 10 июля.
13. Климов, В. В. Українські православні монастирі та чернецтво : позиція в національній історії. – К. : Ін-т філософії, 2008. – 883 с.
14. Питльований, П. Монастир у Немирові : нарис з історії Свято-Троїцького жіночого монастиря міста Немирова / П. Петльований, В. Зозуля. – Немирів : [б. в.], 2005. – 14 с.
15. Петльований, П. Біля витоків вічності / Петльований П., Сенченко Н. – Київ, 2009.
16. Слободянюк, Е. Монастирі України : історія нищення // Київська старовина. – 1995. – №1.